

אשרי האיש

הלכות ט"ו בשבט
ודיני קדימה בברכות

כתבתי וערכתי בחסד ה' עלי
אשרי אזולאי
גבעת זאב

שבט תשפ"ד

להערות והארות:
a5401213@gmail.com

· לדעת בית שמאי יש להחשיב את תאריך א' בשבט כראש השנה לאילנות, ואילו לדעת בית הלל, יש לקבוע את ראש השנה לאילנות בחמישה עשר בשבט (משנה ריש מסכת ראש השנה. וכ"פ מרן בש"ע יו"ד סי' שלא סעיף נז וסעיף קכה).

ויש לזה כמה השלכות בהלכות ערלה ותרומות ומעשרות.

· אין אומרים וידוי ונפילת אפיים בט"ו בשבט (ש"ע סי' קלא ס"ו). ונוהגים שגם ביום י"ד בשבט במנחה אין אומרים וידוי ונפילת אפיים (פר"ח סי' קלא ס"ק ו, מ"ב שם ס"ק לב, כה"ח שם אות קא, חזו"ע ברכות עמ' ד). וכן אין אומרים וידוי בק"ש שעל המיטה.

· ומנהג בני ספרד שבכל יום שאין אומרים תחנון, אין אומרים גם מזמור "יענך ה' ביום צרה" ומזמור "תפילה לדוד", לפי שמוזכר בהם צרה. וכן לא אומרים 'אל אך אפיים' לפני קריאת התורה, לפי שיש בו אמירת 'חטאנו' והרי הוא כוידוי (עי' פר"ח סי' קלא ס"א, בא"ח פ' כי תשא ש"ר אות יז, כה"ח סי' קלא ס"ק ז).

· אם חל ט"ו בשבט ביום שבת, אין אומרים 'צדקתך' במנחה (ש"ע סי' רצב ס"ב. עי' חזו"ע שם).

· בליל ט"ו בשבט אין אומרים תיקון רחל אלא רק תיקון לאה. ומדלגים מזמור "יענך ה'", וכן ידלג פסוק "עד אנה בכיה בציון", אבל אומרים מזמור "בבוא אליו נתן הנביא" (כה"ח סי' א ס"ק יט, בא"ח פ' וישלח ש"ר אות יא).

· אסור להתענות ביום ט"ו בשבט. ואף במקום שנהגו שהחתן מתענה ביום חופתו, לא יתענה ביום ט"ו בשבט, אלא שמנהג רוב בני עדות המזרח שאין החתן מתענה כלל ביום חופתו. וכן פשט המנהג בארץ ישראל שאין החתן מתענה כלל ביום חופתו [כן מבואר בש"ע (סי' תקעב סעיף ג)]. וע"ע במגן אברהם (סי' תקעג סק"א) שאפילו חתן ביום חופתו אינו מתענה בט"ו בשבט. וע"ע בשערי תשובה (סי' תרפה סק"ב) שנוהגים שאם חל תענית שובב"ם בט"ו בשבט שאין מתענים בהם. וכ"פ בחזו"ע (ברכות, עמ' א

והלאה). וראה להלן].

כמו כן אין מתענין בט"ו בשבט ביום פטירת אב ואם (רמ"א סי' תקסח ס"ט, כה"ח שם ס"ק צב).

[ולגבי תענית חלום בט"ו בשבט ממילא כתב מרן רבינו עובדיה יוסף זצ"ל בספרו חזו"ע (שבת ח"א עמ' שפד) בשם הגאון החסיד רבינו אליהו הכהן בספר אגרת אליהו (פ"ד דמעשר שני) שכתב וז"ל, אף על פי שהתירו חז"ל להתענות תענית חלום בשבת, נראה לי שזהו דווקא בזמנם שהיו בקיאים בפתרון החלומות, מה שאין כן בזמן הזה. ויש חלומות שנראים רעים, ואדרבה, הם טובים. ולכן כל הבא אלי לשאול ממני על תענית חלום בשבת, אני מורה לו שלא יתענה, אלא יתענג על השבת במאכל ומשתה, ובתנאי שלא ידבר כל השבת אלא בדברי תורה, וטוב שיקרא כל ספר תהלים, ולמחרת יתן צדקה לעניים כפי כוחו. והלבוש בספרו לבוש האורה (פ' ושב) כתב, כי כל העולם יודעים, שרוב מוחלט מן החלומות הם דברים בטלים, כזבים והבלים, ואין בהם אפילו דבר אחד שהוא אמיתי. ומרן החיד"א בספר דבש לפי (מע' ג) כתב, וידעתי מאדם גדול שלא היה מקפיד כלל על דברי חלומות, ואמר שהיה תלמיד חכם אחד שעל פי רוב היה מתענה תענית חלום בשבתות, ובשבת אחת שבא לשאול, אמרתי לו שלא יתענה, ושוב לא חלם (ובספר מנחת יהודה כתב, שיש שדים שמבהילים את האדם בחלום, ואם הוא חושש לחלום, הם שמחים וממשיכים לצער אותו). גם בספר פלא יועץ (ערך חלום) כתב, שהיותר טוב הוא שלא לחוש לחלומות, ולא לפחד מהם כלל, ואל יספר חלומו לשום אדם, כי בדרך כלל החלומות שווא ידברו, ובפרט בדורינו שאין (כמעט) איש כזה אשר יגלו לו עתידות בחלומות, רק כח הדמיון פועל וחושב מחשבות, ע"ש].

· כאמור אסור להתענות בט"ו בשבט אף תענית יחיד. ולכן אלו המתענים שני חמישי ושני (ובפרט בימים אלו, ימי השובב"ם) לא יתענו ביום ט"ו בשבט (ש"ע סוס"י תקעב, מ"א סי' תקעג ס"ק א, מרן החיד"א בס' ציפורן שמיר אות צג). ונראה שאם קיבל על עצמו תענית יחיד בטעות בט"ו בשבט, יתיר את נדרו (נר ציון, ט"ו בשבט, עמ' כד).

· מותר לעלות לבית העלמין בט"ו בשבט, ובפרט ב'שבעה' וב'שלושים' (גשר החיים פרק כו ס"ק ה). וכמו כן מותר לילך לקברי צדיקים ביום ט"ו בשבט (שהרי כתבו הפוסקים דשרי לילך בניסן וחול המועד לקברות צדיקים. וא"כ בודאי דה"ה בט"ו בשבט. ובכלל מבואר בשער היחודים

אשרי הלי ט"ו בשבט ודיני קדימה בברכות האיש ג

להארי ז"ל דף ה שהימים היותר מובחרים לעלות לקברי צדיקים הוא בער"ח ובט"ו לחודש, ע"ש).

· אין מספידים ביום ט"ו בשבט (תשב"ץ קטן סי' קי, סידור יעב"ץ, שער בניה דף שעא אות ח). אבל לחכם בפניו מותר להספידו, אלא שאין אומרים עליו צידוק הדין (ראה מ"ב סי' תכ ס"ק ד, ועוד).

· אין להקל לאבל (בתוך י"ב חודש לאב ואם ובתוך שלושים על שאר קרובים) להשתתף בסעודות הנערכות ברוב עם בט"ו בשבט משום דלא חשיבא סעודת מצוה. אמנם אם מביאים שם פירות משבעת המינים וכיוצ"ב ללא פת, מותר להשתתף ובתנאי שאין שם כלי זמר (כמה אחרונים כתבו שבסעודה ללא פת אין איסור משום 'סעודת מרעים' הלה המה: שו"ת בנין עולם סי' סב, נשמת ישראל ח"א עמ' שעז, שו"ת תשובה מאהבה ח"ג דף עז, שו"ת תשובות והנהגות ח"א סי' תשא ועוד).

· בספר תיקון יששכר (דף לא ע"ב, בן דורו של מרן הש"ע) כתב, נוהגים האשכנזים בליל ט"ו בשבט לעטר את השלחן בכל פירות האילן, ובמיוחד מפירות שבעת המינים שנשתבחה בהם ארץ ישראל, ע"כ. וכן הובא בפרי חדש (סי' קלא ס"ו).

והטעם לזה: כדי שיזכרו ע"י זה שהוא ראש השנה לאילנות ויתפללו עליהם שיתברכו בזמן חניטתם. כמו שאמרו כיוצ"ב (ר"ה טז) מפני מה אמרה תורה להביא שתי הלחם בעצרת, מפני שהעצרת זמן פירות האילן, אמר הקב"ה הביאו לפני שתי הלחם בעצרת (פירש רש"י, שהם מתירים להביא ביכורים מפירות האילן, שאין מביאים ביכורים קודם לעצרת, דכתיב 'ביכורי קציר חיטים'. ואני שמעתי דאזלא כר' יהודה דאמר עץ שאכל אדם הראשון חיטה היה), כדי שיתברכו לכם פירות האילן. והוא סמך למנהג ישראל (ספר אדני פז דף יא ע"ד).

ועי' להגאון ר' חיים פלאגי (מועד לכל חי סי' ל ס"ז) שהביא שנהגו ברוב תפוצות ישראל לסדר בשלחן מכל פירות האילן ופירות הארץ עד אשר תשיג ידו. וע"ש מש"כ בזה עוד במנהגים שנהגו בזה.

בספר מעם לועז (פ' יתרו כ, ז כללי הברכות כלל א) כתב, יש נוהגים לאסוף מיני פירות רבים ועל כל פרי שאוכלים, לומדים שיעור אחד, ע"ש.

בספר שבט מוסר (פרק טז אות קט) הביא את צוואת ר' אליעזר הגדול שכתב, בני הוי זהיר לברך על פירות האילן בט"ו בשבט שמנהג ותיקין הוא.

· יתפלל ביום ט"ו בשבט שיזכה לאתרוג כשר ומהודר בחג הסוכות לפי שביום זה הוא חנטת הפירות (טעמי המנהגים סוף ענייני חנוכה סי' תתסו בשם בני יששכר, לשון חכמים ח"א סי' לח בשם חכמי אשכנז. וע"ש נוסח התפילה לזה).

האם מותר להתפלל על אתרוג נאה כאשר חל ט"ו בשבט בשבת הנה להלכה אין לבקש בקשות פרטיות בשבת [ירושלמי (שבת פט"ו ה"ג). וכ"כ במ"ב (סי' קפח סק"ט וסי' רפח ס"ק כב וסי' רצד סק"ב וסי' תקפד סק"ד וסי' תרכב ס"ק יג), חוץ ממה שקבוע בנוסח התפילה (ירושלמי שם, ומ"ב סי' קפח שם). בשו"ת אז נדברו (ח"ד סי' כג) כתב להחמיר שאין לבקש בקשות רוחניות בשבת. וכ"ד הגר"ח קניבסקי זצ"ל כמובא בספר דרך שיחה (ח"א עמ' רסט - ער). וע"ע בשו"ת ודרשת וחקרת (ח"ג חאו"ח סי' לז אות יב) ובשו"ת נשמת שבת (ח"ב סי' שפה)].

אולם הנה מדברי הראשית חכמה (שער הקדושה פ"ד אות לח) ושלחן ערוך הרב (סי' רפח ס"ח) מבואר יוצא, שמותר להתפלל על דברים רוחניים בשבת. וכ"ד האדמו"ר ממונקאטש זצ"ל בספר דברי תורה (ח"ד אות קז). וכ"פ הגר"ש אלישיב זצ"ל בספר אשרי האיש (חאו"ח ח"ב פ"ט סעיף לא - לד. וכן הובא בשמו בשו"ת ישא יוסף ח"ג סי' עט) והגרש"ז אויערבאך זצ"ל בספר הליכות שלמה (ח"א פ"ד ס"א) ובספר מעון הברכה על מסכת ברכות (דף כח עמ' ב). ולכאורה כן מוכח ממה שכתב המ"ב (סי' רסג סק"ב) שראוי שתתפלל האישה אחר שתגמור ההדלקה והברכה, שיתן לה הקב"ה בנים מאירים בתורה. והיאך הותר לאישה לבקש בקשות לאחר שקיבלה עליה את השבת (ראה רמ"א אור"ח סי' רסג ס"ה, ומ"ב שם ס"ק כז). ולהאמור ניחא, כי מדובר בבקשות רוחניות שהותרו בשבת (אמנם ראה בשו"ת רבבות אפרים ח"ו סי' קל, ושו"ת עטרת פז ח"ב חיר"ד סי' ב הע' ז מה שכתבו לתרץ בזה. וכתבנו ע"ז במקום אחר).

ולגבי תפילה על האתרוג כשחל ט"ו בשבט בשבת וכיוצ"ב, יש שכתבו שמותר להתפלל תפילה זו משום שהיא תפילה על הרוחניות (ש"ת משנת יוסף ח"ו סי' פג. הגר"ש אלישיב זצ"ל ה"ד בשו"ת ישא יוסף ח"ג סי' עט. גם הגאון רבי אליעזר מנחם שך זצ"ל היתה דעתו שמותר להתפלל תפילה זו בשבת. הובא בקובץ תורני תל תלפיות קובץ נז עמ' ג, ועוד). ויש אומרים שמכיון שהוא טופס קבוע אפשר לאומרו כמו 'אלוקי נצור' וכו'. ובספר הליכות שלמה (תפילה, עמ' ריג) כתב בשם הגרש"ז אויעארבאך זצ"ל שיהרהר תפילה זו בשבת ולא יוציאה בפיו, ע"ש. לכאורה אינו מובן, שהרי איהו גופיה התיר לבקש בפה מלא בקשות על רוחניות בשבת, וצ"ע שהרי מהאי טעמא התירו הפוסקים לומר תפילה זו בשבת. וע"ע בספר היכל הוראה (ח"א עמ' פא) מש"כ בזה.

· יש נוהגים ללמוד בליל ט"ו בשבט בסדר "פרי עץ הדר". ויש נוהגים להרבות בלימוד ענייני מעלת פירות הארץ ומעלת ארץ ישראל, הכל כפי הלומדים וכפי הזמן.

· פירות שמצויים בהם תולעים צריך שיפתחם ויבדקם לפני שיברך עליהם ברכת הנהנין, וצריך להיזהר מאוד בבדיקת הפירות שמוחזקים בתולעים, מפני שהוא איסור חמור שהאוכל תולעת חייב חמישה לאווין (פסחים כד.). והרי זה משקץ נפשו ומטמא ליבו מעבודת השם יתברך. וכתב הגאון רבי חזקיה די סילווא בעל פרי חדש (יר"ד סי' פד ס"ק נג) וז"ל, כה אמר חזקיה, לא אוכל להתאפק מלהזהיר לעם חומר איסור התולעים, לפי שנעשה קל בעיני הבריות, וכיון שעובר אדם עבירה ושנה בה נעשית לו כהיתר (יומא פו:) ואין איש שם על לב, מבלי לב דשו בו רבים וגדולים, ואפילו החכמים והיחידים אינם נזהרים כראוי על פי מה שנתבאר בש"ס ובפוסקים, וכל האוכל תולעים או נמלים, חייב על כל תולעת או נמלה חמש מלקויות, ובזבובים או יתושים, חייב שש מלקויות. והחמירה התורה בזה בהרבה לאוין ומלקויות להיות שהוא איסור מצוי מאוד בפירות, בירקות, בקטניות, וברוב מיני המאכלים, ואי אפשר ליזהר מלהיכשל בהם, אם לא בזריזות וזהירות גדולה, ולפיכך הוצרך הכתוב לזרז

ביותר ולהרבות לאווין באיסור שרץ הארץ. ומעתה כל אדם יזדרז בעצמו מלהיכשל באיסור זה, וגם לדרוש ברבים חומר איסורו כדי שיפרשו מהאיסור, ואני את נפשי הצלתי, ישמע חכם ויוסף לקח, ע"כ.

גם בספר יסוד ושורש העבודה (שער ז פ"ד) כתב שאין די להפקיע עצמו בלבד בזהירות והשגחתו על עצמו, אלא על הכלל כולו יצא להזהיר את האחרים גם כן, וביחוד להרים מכשול מעם ישראל, ואשרי חלקו של המשתדל על עצמו להיות איש כזה, ליתן את הפנאי שלו ולחקור ולדרוש בתמידות על אודות הדבר הזה, לזכות בזה את הרבים, וזכות הרבים תלויה בו. גם בספר חכמת אדם (כלל לח ס"כ) כתב שראוי לאדם להסתכל במה שאוכל, ועל ידי זה ינצל מכמה תולעים, "ומעיד אני עלי שכמה וכמה פעמים ניצלתי על ידי זה, ברוך ה'", ע"כ.

ובפרט יש להיזהר בענייני תולעים, בפירות המצויים בתקופת ט"ו בשבט והם מיובשים, כגון תאנים מיובשות, שכידוע הן מוחזקות בתולעים, ובדיקתן קשה מאוד. והמזהיר והנזהר, ירבה שלומם כנהר.

· אם חל ט"ו בשבט בשבת, אין נכון לברך על הפירות בין הקידוש לסעודה, כי יש מחלוקת בפוסקים אם צריך לברך לאחריהם, מפני שאין ברכת המזון פוטרת ברכת הפירות שלפני הסעודה. ויש חולקים ואומרים שפוטרת, הילכך אין להיכנס לכתחילה במחלוקת הפוסקים, אלא הנכון להביא כל הפירות בסיום הסעודה קודם ברכת המזון, שאז לכל הדעות ברכת המזון פוטרתם. ובדיעבד שהביאום לפני הסעודה ואכלו מהם כשיעור או יותר, לא יברכו לאחריהם, ויסמכו על האומרים שברכת המזון פוטרתם, שספק ברכות להקל [חז"ע ברכות, עמ' ד. ולגבי אכילת בריה לפני הסעודה עי' בהליכות שלמה (תשרי, עמ' טז הע' 91) שלא הקפיד הגרש"ז מלאכול גרגר של רימון אף שהוא בריה ויש מח' האם לברך באכילת בריה 'בורא נפשות' כמבואר בש"ע (סי' רי ס"א), ע"ש. ולא ביארו שם מדוע לא חשש בזה. ועי' בשש"כ (ח"ב עמ' קיד הע' רכב). ויעויין עוד בזה בספר יפה ללב (סי' תקפג ס"ק כח) ובהגהת חוקר לב (אות כ, הוצאת מפרשי השלחן ערוך). ואמנם עי' בספר הלכות חגים (עמ' 279) שכתב לעורר על זה שלא לאכול בריה לפני הסעודה, ואכמ"ל].

· מותר להניח הפירות שהובאו על השלחן בליל ט"ו בשבט שחל להיות בשבת, לאחר ברכת המזון ולברך עליהם לפנייהם ולאחריהם, להשלים מנין מאה ברכות. ואין לחוש בזה לאיסור גורם ברכה שאינה צריכה. וטוב לצוות לבני ביתו שלא יביאום על השלחן אלא עד לאחר ברכת המזון (חז"ע שם עמ' ח).

דיני קדימה בברכות

· ידוע מכמה גדולי ישראל כשהיו רוצים לבחון את יראתם וידעתם של תלמידיהם בהלכות שבכל יום, היו מעמידים לפנייהם מיני מאכלים ומתבוננים כיצד נוהגים בדיני קדימה בברכות (פסקי תשובות סי' ריא הע' 2).

ובפמ"ג (סי' קסח מש"ז ס"ק א) כתב שמי שאינו מקדים נקרא עבריין ויתכן שהוא בר נידוי ומכת מרדות, ע"ש.

· יש דיני קדימה בברכות. ותיקנו כן רבותינו שכגודל חשיבות הפרי, כן הוא משפט דיני הקדימה. וכאן נכתוב הדינים השייכים לזה:

איתא במשנה (ברכות מ:) היו לפניו מינין הרבה, רבי יהודה אומר: אם יש ביניהן מין שבעה - עליו הוא מברך. וחכמים אומרים: מברך על איזה מהן שירצה.

הגמרא (שם מא:) מבארת את המחלוקת: אמר עולא, מחלוקת בשברכותיהן שוות, דרבי יהודה סבר: מין שבעה עדיף, ורבנן סברי, מין חביב עדיף. אבל בשאין ברכותיהן שוות - דברי הכל מברך על זה וחוזר ומברך על זה. דהיינו עולא ס"ל שרבי יהודה וחכמים נחלקו רק במקרה שיש לפניו שני מינים שברכתם שווה. יש הבדל יסודי בין מקרה זה למקרה שהברכות על שני המאכלים אינן שוות: כאשר על שני המאכלים מברך אותה ברכה, הרי יברך רק על אחד מהם, כך שלמעשה אין מדובר רק בסדר קדימות, אלא בשאלה על איזה מאכל יברך (בזמן שהמאכל השני יצא ממילא ידי חובה בברכה זו). רבי יהודה אומר שיברך על זה השייך לשבעת המינים, וחכמים אומרים שיברך

על המין החביב עליו (כך מפרש עולא את דבריהם "על איזה מהן שירצה"). במקום שיש שני מינים שאין ברכותיהם שוות - אין כלל מחלוקת (שהרי ממילא מברך על שניהם).

הרמב"ם (פ"ח מהל' ברכות ה"ג) רש"י ורב האי (עי' במרדכי ברכות רמז קלב) פסקו כרבנן. בה"ג, המהר"ם (מרדכי שם), תלמידי רבינו יונה (ברכות כח:) והרשב"א (ברכות מא.) פסקו כרבי יהודה. וכ"פ השלחן ערוך (אור"ח סי' ריא ס"א) שאם יש לפניו כמה מינים שברכתם שווה, יש לברך על זה מביניהם השייך לשבעת המינים.

הרא"ש (ברכות פ"ו סי' כה) כתב שגם לדעת רבי יהודה, במקום שיש לפניו כמה מינים שברכותיהם שוות ואין ביניהם משבעת המינים יברך על החביב מביניהם. וכ"פ הש"ע (שם).

הרמב"ם (שם) פירש ש"חביב" היינו המין החביב עליו בשעה זו, ולמעשה: יאכל מה שממילא רוצה להקדים ולאכול (כפשט לשון חכמים, מברך על איזה מהן שירצה). אך הרא"ש ותלמידי רבנו יונה ביארו ש"חביב" פירושו - המין שחביב עליו בדרך כלל, ולא דווקא המין שחפץ בו בשעה זו. וכ"פ השלחן ערוך (שם).

ראינו לעיל שעולא הסביר שבמקום שיש לפניו שני מיני מאכלים שברכותיהם שונות (כגון צנון וזית) אין כלל מחלוקת בין רבי וחכמים בנוגע לסדר הקדימה בברכות. אך על מה הם מסכימים? התוספות (שם), הרשב"א (שם) ותלמידי רבנו יונה (שם כח:) כתבו שיברך קודם כל על החביב. אך הרא"ש (ברכות פ"ו סי' כה) כתב שיכול לברך קודם גם על המין שפחות חביב (דהיינו על מה שירצה) והמרדכי (ברכות, רמז קלב) כתב שיברך קודם דווקא על מין שבעה.

השלחן ערוך (שם) הביא את דעות הראשונים כסתם (רא"ש) וביש אומרים הביא ד' התוס' ודעימיה.

עוד איתא בגמ' (שם לט.) על שני תלמידים שישבו לפני בר קפרא, והביאו לפניהם ירקות מבושלים (ביניהם כרוב) ופרגיות. בר קפרא נתן לאחד מהם רשות לברך, קפץ ובירך על הפרגיות תחילה. ליגלג עליו

חבירו. כעס בר קפרא על שניהם, על המלגלג כעס, מדוע לעג לחברו. ועל המברך כעס, מדוע לא נועץ בו לפני שהחליט על מה להקדים ולברך. הגמ' הביאה שתי אפשרויות בשאלה במה נחלקו המברך והמלגלג: אפשר להסביר שנחלקו בשאלה מהי ברכתם של ירקות מבושלים, דהיינו שלקות, האם ברכתם 'אדמה', שאז קודמים לפרגיות, או שברכתם 'שהכל'. אך אפשר גם להסביר ששניהם מסכימים שעל שלקות מברכים 'שהכל', ונחלקו בשאלה האם עדיף לברך קודם על הפרגיות, החביבות עליו, או על הכרוב, שהוא מזין יותר.

מסוגיית המלגלג עולה שאם יש לפניו ירקות ובשר, יברך קודם על הירקות. וכתבו התוספות (שם) שברכת אדמה חשובה מברכת שהכול משום שהיא מפורטת וספציפית יותר, ולכן יברך קודם כל על הירק, גם אם הבשר חביב עליו יותר.

ראינו שכאשר יש לפניו צנן וזית דברי הכל מברך על זה וחוזר ומברך על זה. הבאנו את מחלוקת הראשונים, האם יכול לבחור במקרה זה כרצונו או שעליו להקדים את החביב עליו. לאור סוגיית המלגלג, תמהו הראשונים מדוע אין קדימות לברכת בורא פרי העץ על פני בורא פרי האדמה, שהרי ברכת העץ מבוררת ומפורטת יותר, ולכן יש בה חשיבות גדולה יותר. הרא"ש (ברכות, פ"ו ס"י כה) הסביר שאין לברכת העץ יתרון גדול על ברכת האדמה מבחינה זו. אך בה"ג פסק שאכן ברכת פרי העץ קודמת לברכת פרי האדמה. ולדבריו כוונת דברי עולא בדף מא רק לומר שאין מין אחד מהם פוטר את חברו, ולא ללמדנו דיני קדימה. השלחן ערוך (שם ס"ג) הביאם כסתם (רא"ש) ויש אומרים (בה"ג).

סדר קדימות בשבעת המינים: עוד איתא בגמ' (שם מא.) כל המוקדם בפסוק זה מוקדם לברכה, שנאמר "ארץ חיטה ושעורה וגפן ותאנה ורימון ארץ זית שמן ודבש" וכ"פ השלחן ערוך (שם ס"ד).

הטור (שם) כתב שצריך להקדים את הקודם בפסוק, אפילו אם המאוחר חביב עליו יותר. וכתב הבית יוסף שנראה שזה דווקא

לשיטת רבי יהודה (שלדעתו עדיף מין שבעה על חביב). אבל לשיטת חכמים, שחביב עדיף על מין שבעה, הוא הדין שבין כל שבעת המינים מעדיפים את החביב על הקודם בפסוק.

עוד נאמר בגמרא (שם מא:): שתמרים קודמים לרימונים, אף שמוזכרים אחריהם בפסוק. מדוע? זה שני ל'ארץ', וזה חמישי ל'ארץ' היינו הפסוק (דברים ח, ח) המונה את שבעת המינים מנוסח כך "אַרְץ חֲטָה וְשֶׁעֶרָה וְגִפְן וְתַאֲנָה וְרִמּוֹן אֶרֶץ זֵית שֶׁמֶן וְדָבָשׁ" התמרים ("דבש") אמנם מוזכרים רק בסיום הפסוק, אך הם סמוכים לאזכור השני של המילה "ארץ", ולכן קודמים לרימונים. הראשונים הוסיפו וביארו שהמינים הסמוכים ל"ארץ" הראשון קודמים למינים הסמוכים ל"ארץ" השני. לאור סוגיה זו, מתקבל סדר הקדימויות הבא: חיטה, זית, שעורה, תמר, גפן, תאנה, רימון. וכ"פ הרמ"א (שם ס"ד).

לגבי הכוסס חיטה ושעורה בה"ג כתב שחיטה ושעורה קודמות למינים אחרים משבעת המינים דווקא כשעשה מהן תבשיל או פת. אבל הכוסס חיטה ושעורה לא מבושלות, שמברך 'בורא פרי האדמה' אינו קודם לברכת 'בורא פרי העץ'. הטור (שם) טען שבה"ג לשיטתו, שברכת 'בורא פרי העץ' קודמת לברכת 'בורא פרי האדמה'. אך לשיטת הרא"ש, שאין עדיפות לברכת 'בורא פרי העץ', אולי גם הכוסס חיטה קודם ל'פרי העץ'. אמנם, הרשב"א (ברכות מא:): טען שאין להקדים את הכוסס חיטה, וזאת מחמת טעם אחר לחלוטין. חיטה הכתובה בפסוק של שבעת המינים היא דווקא לחם, ולא גרעיני חיטה. וכ"פ השלחן ערוך (שם ס"ה) שהכוסס חיטה, שברכתו 'בורא פרי האדמה', אינה קודמת לברכת 'בורא פרי העץ'.

ולאחר שביארנו הסוגיה מהגמ' והראשונים. עתה נבאר ההלכה למעשה עם ההכרעות מד' הפוסקים (ופעמים וחזרנו על הנכתב לעיל כדי לפרוס הדברים ולהבינם).

כל דיני קדימה חלים רק באופנים הבאים:

- אם אין המאכל עדיין לפניו על השלחן, אפילו דעתו לאוכלו, אין חייב להמתין עד שיביאוהו לפניו (או לבקש שיביאוהו לפניו) כדי להקדימו

אשרי הלי ט"ו בשבט ודיני קדימה בברכות **האי** **יא**

למאכל שכבר נמצא לפניו (עי' רמ"א סי' ריא ס"ה וסי' קסח ס"א, מ"ב סי' ריא ס"ק א וס"ק לא וכן בסי' קסח ס"ק ה).

- אם מצד סדר אכילתו ברצונו להקדים לאכול מאכל מסוים (כגון שרוצה לפתוח התיאבון) או לשתות משקה מסוים (כגון שרוצה לאכול בשר או דגים ולאחר מכן מיני מזונות לקינוח) יכול לעשות כן, אף על פי שאינו ע"פ דיני קדימה בברכות (ש"ע הרב סי' רמט בקונטרס אחרון סק"ד. וכגון אדם שעשה התעמלות ונהיה צמא וכעת רוצה לשתות, אף שרוצה לאכול לאחר מכן וכל כיוצ"ב).

- כדי להינצל מחשש ברכה לבטלה או ספק ברכה התירו הפוסקים להקדים לברך על מאכל או משקה מסויים, אף על פי שאינו לפי דיני הקדימה (עי' ש"ע סי' קעד ס"ז, מ"ב סי' קעז ס"ק י. וע"ע חזו"ע ברכות עמ' רעז, ודר"ק).

- לא יכול לאכול מאכל מסויים מחמת רפואה (הלכות ברכות להריטב"א פ"ג ה"ט, שר"ת הלק"ט ח"ב סי' קנה, כה"ח שם ס"ק ה. כגון מי שקשה לו הבליעה ורוצה לברך על המשקה לפני האכילה כדי ללחלח את גרונו ולהקל על בליעת האכילה, וכיוצ"ב).

- מנהג בני אדם להקדים זה לזה, כגון לאכול פירות ולשתות אחריהם (כה"ח שם ס"ק ה).

· **האם דיני קדימה הוא דווקא ברכות או גם בסדר אכילתם.** כגון שביך כבר 'בורא פרי העץ' על פרי ועתה רוצה לאכול משבעת המינים, האם צריך לאכול לפי סדרן? הגר"ש ואזנר זצ"ל הורה שלא נאמר דיני קדימה על סדר האכילה (הו"ד בספר מלבושי מרדכי סי' א ס"ד). וכ"כ בקצש"ע ילקו"י (סי' ריא ס"ב). ועי' מש"כ בזה שיעורי מס' ברכות (עמ' תמז) בשם הגר"ש אלישיב.

· אם יש לפניו פירות שברכותיהם העץ. אם יש ביניהם ממין שבעה, הם קודמים, אף שהפירות שאינם ממין שבעה חביבים עליו יותר (מין בסתם סי' ריא ס"א) כגון שיש לו תמרים ותפוחים, התמרים קודמים לתפוחים (אף אם התמרים כתושים דלדעת מרן היביע אומר ח"ט חאו"ח סי'

קח ברכתם לא נשתנית. ואה"נ לפוסקים שיש לברך על דבר כתוש ברכת 'שהכל' אין מעלה לתמרים כתושים ולכן אין להקדימם), שתמר הוא ממין שבעה ותפוח לא. ובטעם הדבר שצריך לברך על המין החשוב ביותר כתב הבא"ח (פ' מטות ש"ר בהקדמה ד"ה ומאחר) הוא מפני שצריך לברך את ברכת הנהנין באהבה ובחיבה, לכן מצוה לברך על החשוב ביותר ולהקדימו לשאר פירות, שיהיה הוא פוטר אותם בברכתו.

· חצי פרי משבעת המינים קודם לפרי שלם שאינו משבעת המינים (מ"ב שם ס"ק ד).

· שניהם ממין אחד משבעת המינים או שניהם אינם מין שבעה, מקדים השלם אפילו אם החצי חביב יותר, שלם עדיף [מ"ב שם]. ונראה שפרי שחתך ממנו אפילו כל שהוא, לא נקרא שלם. עי' כה"ח (סי' רי ס"ק כ), וה"ה בנדל"ד. אם יש לפניו חצי פרי ולחבירו יש פרי שלם, עדיף שיצא ידי חובתו על ידי הברכה, וזאת בתנאי שאינו יודע שמכין יותר מחבירו דאם מכין יותר מחבירו, עדיף שיברך הוא שמעלת הברכה בכוונה עדיפה על מעלת הברכה על דבר שלם. (כה"ח סי' קסז ס"ק עח ד"ה מ"כ).

· שמקדים לברך על מין אחד מפני חשיבותו, די בכך שיאכל ממנו קצת, ואם רוצה לאכול אח"כ מהמין השני, הרשות בידו (כה"ח סי' ריא ס"ק יט).

· אם אין ביניהם ממין שבעה כגון שיש לו תפוח ותפוז וכל כיוצ"ב, או שיש לו אותו מין, יזהר לברך על הפרי הנקי והיפה ביותר שביניהם משום "זה אלי ואנוהו" [בא"ח (פ' מטות ש"ר אות ג), כה"ח (סי' רב ס"ק ב)]. וכתב עוד כה"ח (שם ס"ק ז) שכאשר אין לפניו פירות ממין שבעה אבל יש שם מהפירות שנמשלו להם ישראל כגון אגוזים ותפוחים כמ"ש "כתפוח בעצי היער", "אל גינת אגוז ירדתי" ושני סוגי הפירות חביבים עליו בשווה, יש להקדים את הפרי שנשתבחו בו ישראל, אך אם הפרי האחר חביב יותר, נראה ששניהם שקולים ואיזה שירצה יקדים, ע"ש. ולכאורה קשה שהרי לדעת הש"ע אם אין ביניהם ממין שבעה, יקדים החביב, ולא נזכר בשום מקום שיש מעלה לפירות אלו על החביב, וצ"ע. ועי' בקובץ מבית לוי (חט"ו עמ' עד ס"ק ד) מש"כ בזה. וע"ע בכה"ח (סי' תקפג ס"ק ג) ובהליכות שלמה (ראש השנה פ"א דבר הלכה אות כו) ואכמ"ל].

נמצא שאם כל המינים שלפניו אינם ממין שבעה, וכולם נפטרים בברכה אחת, וכל שכן שכולם מין אחד הוא, יש לו להקדים ולברך כפי סדר זה:

א. שלם (אפילו השאינו שלם יותר חביב עליו. לכן אם יש לו קטניות שלימות כעדשים ואפונה, ויש גם חתיכות גזר או תפ"א יש לברך על השלם, או שיש לו שעועית וחתיכת תפ"א באופן שצריך לברך על שניהם. או שיש לו פרוסת עוגה וביגלה יקדים לברך על הביגלה לפני חתיכת העוגה. ועי' בשו"ת אול"צ ח"ב פ"ד ה"ט"ז בהע', וד"ק).

ב. כשכולם שלימים או כולם חצויים, חביב [ונקרא חביב מה שחביב עליו בדרכ ולא עתה וכדעה הראשונה בס"א בש"ע. ואף שדעת הסתם נכתבה בסעיף אחד וה"א הובאה בסעיף שאחר זה, גם זה חשיב סתם ויש שהלכה כסתם. עין יצחק ח"ג עמ' תקיח. וכל"כ בכה"ח (ס"ק כח), ועוד. ואם כולם שלמים וכולם חביבים בשווה, יש מעלה לברך על הגדול יותר מהקטן כמבואר בדעת תורה הכא ושכן מוכח מד' הש"ע (סי' קסח ס"ב) לענין פת. וכן הורה הגר"ש אלישיב (ה"ד בספר וזאת הברכה עמ' 126) שבכל מין מאכל שייך מעלת שלם ואף אם לא נוצר כך אלא נעשה ע"י פעולת האדם, ע"ש].

ג. כשכולם חביבים בשווה או כשכל מה שלפניו מין אחד ממש הוא, משובח בטעמו או יפה במראיתו (ש"ע לעיל סי' קסח ס"ד ומ"ב שם סקט"ו).

ד. כשכולם משובחים ויפים במראיתם או להפך, גדול קודם לקטן יותר (ש"ע שם ס"ב. והכוונה כשכולם ממין אחד ממש, כגון תפוחים גדולים וקטנים, אבל כמה מיני פירות כל אחד וגודלו הטבעי שלו, אין חשיבות לגדול יותר מקטן).

ה. מינים שיש בהם חשיבות מסוימת כגון תפוח או אגוז שכנסת ישראל נמשלו להם וכדו' (עי' לעיל).

· גם בתוך שבעת המינים יש קדימה כמבואר בגמ' (ברכות מא.) דכל המוקדם בפסוק "ארץ חיטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון, ארץ זית שמן ודבש", מוקדם לברכה.

· בפסוק כתוב פעמיים את המילה "ארץ" ("ארץ חיטה" ... "ארץ זית שמן"...) ומכאן למדנו רבותינו (ברכות מא:) שלא בחינם הפסיקה התורה שוב במילה "ארץ" והוא כדי להורות לנו שכל הקודם

ל"ארץ" הוא קודם לברכה (עי' טורי אבן חגיגה יב: מש"כ בזה). וא"כ תמרים קודמים לשאר פירות האילן משום שתמרים ("דבש" האמור בתורה הכוונה לתמרים) שהם שני ל"ארץ" הנאמרת בפעם השנית בפסוק, קודמת לרימונים שהוא חמישי ל"ארץ" הראשון וזיתים שהם ראשון ל"ארץ" השני קודמים לתמרים [ש"ע (סי' ריא ס"ד). ועי' בספר בן יהוידע (ברכות מא: ד"ה זה שני) מש"כ בזה].

לפ"ז הסדר הוא: זיתים, תמרים ("דבש" האמור בתורה), ענבים, תאנים, רימונים [ונתנו לזה סימן: לזית יש גלעין אחד (והוא הראשון), לתמר יש גלעין חצוי (מעין שניים), לענבים יש כמה גרעינים (בדרך כלל שלושה ומעלה), לתאנים יש הרבה גרעינים, והרימון עשוי כולו מגרעינים, ע"כ. עוד יש שכתבו שאולי הקדימות בתוך שבעת המינים נובעת גם מהשותפות של האדם בבריא. כמובן, חיטה ושעורה בדרך כלל נאכלות כלחם, ובכך יש גם חשיבות מיוחדת שנתנה התורה ללחם. זית תמר וענבים אלו דברים שהאדם יוצר מהם דברים חשובים (שמן, דבש, יין) ולכן הם קודם לתאנה ורימון. הקב"ה ברא עולם שדורש מאיתנו השקעה ותיקון. לכן, פרי שבדרך כלל משקיעים בו יותר מקבל חשיבות גבוהה יותר].

וממילא שמברך על הזיתים או התמרים תחילה, פוטר את כל מיני העץ שיש לפניו על השלחן (וזית שבא ללא גלעין, אף אם נימא שאינו נחשב שלם, עי' רמ"א סי' רי ס"א ומ"ב שם ס"ק ז ושעה"צ שם ס"ק כב, הוא קודם לתמרים כמבואר בשעה"צ סי' ריא ס"ק ד).

· כאמור ברכה אחת שמברך 'בורא פרי העץ' פוטר את כל מיני העץ שלפניו. ואמנם אם טעה והקדים פרי עץ המאוחר בפסוק, כגון שבירך תחלה על רימון, או אפילו מין פרי אחר שאינו משבעת המינים, וקדם ובירך עליו 'בורא פרי העץ', וכיוון לפטור את הפירות האחרים, יצא שאין משפט הקדימה של שבעת המינים כסדרן אלא לענין לכתחילה, ולא לעכב בדיעבד [ראה חז"ע (ברכות, עמ' רעז) דכך פסקו הפוסקים, רשב"א (ברכות מא. ד"ה וק"ל), ב"י (סוס"י ריא), ארחות חיים (הל' ברכות, אות כ), רמ"א (בהג"ה סוס"י ריא)].

· חברים היושבים יחד ולפניהם כמה מיני פירות (כגון בט"ו בשבט), עדיף שלא יברך כל אחד מהם על פרי עץ ממין אחר (ע"מ שיתברכו כל מיני הפירות) אלא כולם יברכו על אותו פרי עץ שקודם בפסוק "ארץ חיטה" וכו' (חז"ע ברכות עמ' ערה בבאו' סוף ד"ה בספר).

· אם יש שם פת הבאה בכסנין (כגון עוגה וכדו') יש להקדימו ולברך עליו 'בורא מיני מזונות', ואח"כ יברך על הפירות, אף אם הפירות חביבים עליו יותר. ומיני מזונות קודמים אף שעשויים מכל מין שהוא מחמשת מיני דגן נעי' מ"ב (סי' ריא ס"ק כה) ובשעה"צ (שם ס"ק טז) ובשו"ת אגרות משה (ח"ה חא"ח סי' כ ס"ק יג, ועי' לעיל).

· נחלקו אם אורז שברכתו 'בורא מיני מזונות' גם כן יש לו מעלה על יין ופירות משבעת המינים, או מכיון שאינו מחמשת מיני דגן אין לו מעלה. ובספר חסד לאלפים (שם אות א) מבואר שהאורז קודם ליין. וכ"פ בברכת ה' (ח"ג עמ' רכד - רכו) שקודם אף על מין שבעה, וכ"ש לברכת 'בפה"א' או 'בפה"ע', אך אינה קודמת לברכת 'בור פרי הגפן' שהיא מבוררת יותר ממנה מפני שמזכיר בה שם העץ, אלא א"כ מברך מזונות על מיני דגן, ע"ש. ואמנם בכה"ח (סי' ריא ס"ק כז) כתב שאין לו דין קדימה. וכ"כ בשו"ת אול"צ (ח"ב פ"ד בבאו' לתשובה כב ד"ה וכל). וכ"פ בחזו"ע (ברכות, עמ' רעז). וכ"ה בהליכות עולם ח"ב עמ' קיח). ולכן יכול להקדים ברכת 'בפה"א' או 'בפה"ע' לברכת 'במ"מ' על האורז.

וראיתי למי שכתב שאורז קודם לפרי שאינו משבעת המינים, כיון שברכתו מבוררת יותר. ואין הלכה כן דבשאר ברכותיהם שוות מעיקר הדין אין דיני קדימה שהרי גם ברכת 'בורא פרי הגפן' שהיא מבוררת יותר מברכת 'בורא פרי העץ' אין לה דין קדימה וה"ה להכא, ולא דמי לברכת 'בפה"א' ובפה"ע' שקודמים ל'שהכל', ודו"ק.

ואה"נ אם ירצה להקדים לברך על האורז לחוש לדעת הרשב"ץ (ברכות מא. סוף ד"ה נמצא) ודעימיה שברכת 'בורא מיני מזונות' אפילו של אורז, קודם לכולן, שפיר דמי לעשות כן ולצאת אליבא דכו"ע.

· פת שברכתה 'המוציא' קודמת לפת הבאה בכסנין (רמ"א סי' ריא ס"ה).

· בכל אופן ברכת 'בפה"א' ו'בפה"ע' קודמים לברכת 'שהכל', מפני שהם ברכות מבוררות יותר מברכת 'שהכל', שהיא ברכה כוללת. ועוד שבברכה הקבועה על מין מסוים יש יותר שבח להקב"ה לפי

שנראית בה השגחתו בפרטות, אף אם מין זה שברכתו 'שהכל' חביב עליו יותר מפירות האדמה והעץ, או שהוא שלם או אף שהוא ממין שבעה כגון דבש תמרים שברכתו 'שהכל' או קמח חיטים שברכתו 'שהכל' (ש"ע סי' ריא ס"ג, בא"ח פ' מטות ש"ר אות א, שעה"צ סי' ריא ס"ק ט בשם הפמ"ג שם במש"ז ס"ק ב, כה"ח שם ס"ק י). וכן כשיש לפניו 'המוציא' או 'בורא מיני מזונות', תמיד יש להקדימם לכל שאר הברכות ואפילו המינים האחרים חביבים עליו יותר ושלמים.

· הביאו לפניו פרי ממין שבעה ופרי חדש שמברכים עליו 'שהחיינו', יקדים את הפרי שמברכים עליו 'שהחיינו' לפרי שהוא ממין שבעה שמאחר ומעיקר הדין יש לברך 'שהחיינו' על פרי חדש משעת ראיה, אע"פ שמנהיגנו לברך בשעת אכילה, מ"מ יש לומר שמאחר וכעת הפרי לפניו ראוי להסמיך אכילה לראיה ולא להפסיק באכילת הפרי האחר של מין שבעה. ועוד דבכהאי גוונא שהפרי חביב עליו מצד המצוה, "ל שהוא עדיף מחביב דעלמא וקודם למין שבעה. וכ"ש אם הפרי האחר אינו ממין שבעה [חז"ע (ברכות עמ' ערה בבא"ו)]. ועי' בשו"ת שרגא המאיר (ח"ו סי' ד) דקדימת 'שהחיינו' הוא מטעם חביב, ופסקינן דמין שבעה קודם לחביב, ע"ש. וכ"כ בשו"ת אבני ישפה (ח"א סי' מח) בשם הגר"ש אלישיב. וכ"כ הגר"א נבנצאל במ"ב 'ביצחק יקרא'. ועי' בהסכמת הגר"ש דבליצקי זצוק"ל לס' ברכת השיר והשבח שכתב שהנכון להסיר המין שבעה מהשלחן (או לכסותו) ולברך על הפרי שעליו מברך 'שהחיינו' ויכוין לפטור גם המין שבעה, כיון שאינו על השלחן, ע"ש. עי' בס' ברכת הבית (שער יג סעי' יג). ועי' בשו"ת אז נדברו (ח"ח סי' נג) שכיסוי במפה וכדו' ג"כ מועיל, וכדחזינן לענין קידוש, ע"ש. ועי' בחשוקי חמד (ברכות לט.).

· הביאו לפניו מיני פירות שונים, מפרי העץ ומפרי האדמה, מן הדין אפשר להקדים לברך על פרי האדמה, אפילו אם אינו חביב, ואפילו אם פרי העץ הוא אחד משבעת המינים. שאין דין קדימה לשבעת המינים אלא בפירות שברכותיהן שוות (ש"ע סי' ריא ס"א וס"ג. חז"ע ברכות עמ' ערה). ואף שברכת 'בורא פרי העץ' מבוררת יותר, וא"כ היה צריך להקדימה, כתב מרן הב"י (סי' ריא ד"ה ומ"ש רבינו ואם) שדעה זו סוברת שכיון שאינה מבוררת ממנה אלא מעט שגם ברכת 'בורא פרי האדמה' אינה כוללת כ"כ כברכת 'שהכל', לא נתנו לה קדימה.

· ו"א שאם הביאו לפניו פרי שברכתו 'בורא פרי העץ' ופרי שברכתו 'בורא פרי האדמה' ברכת 'בורא פרי העץ' קודמת (הרא"ש פ"ו סי' כה בשם בעל הלכות גדולות סי' א פ"ו). משום ג' סיבות: א. שהרי גם לדעה שאיזה מהם שירצה יקדים, יכול להקדים ברכת העץ וא"כ יוצא גם לדעת הבה"ג ב. כדי שלא יפטור ברכת 'בורא פרי האדמה' את ברכת 'בורא פרי העץ' ג. ע"פ הקבלה (כה"ח שם ס"ק יד, ע"ש בטעמיו, ו"ל בזה ואכ"מ). ואף אם פרי האדמה חביב עליו יותר ואף הוא ממין שבעה ואף אם פרי העץ אינו שלם ופרי האדמה שלם. וכ"פ כמה אחרונים (כה"ח שם, בא"ח פ' מטות ש"ר ס"ג).

ואף שלענין הלכה איזה מהם שירצה יקדים [כ"פ בחזו"ע (ברכות, עמ' ערה). ואף שלהלן בש"ע (ס"ה) כתוב בהדיא שאכילת חיטה שברכתה 'בפה"א' אינה קודמת לברכת 'בורא פרי העץ', כתב ע"ז מרן בגליון כה"ח (הו"ד במ"ב תפארת) אינה קודמת, אך אם ירצה, יוכל להקדים פרי האדמה לפרי העץ כמ"ש ש"ע בס"ג בסתם, ע"ש].

מכל מקום נכון להקדים פרי העץ לפרי האדמה (בפרט אם הוא פרי משבעת המינים, ובפרט אם מין העץ חביב עליו יותר ממין האדמה), אלא אם כן פרי האדמה חביב עליו יותר, שאז יקדים החביב תחילה [מ"ב שם ס"ק יח וס"ק כז. ושם פסק שאם פרי האדמה הוא מין שבעה כגון קליות של חיטים ('שלווה' או פריכות חיטה) ותפוח או אחד משבעת המינים, יש לו לברך תחילה על החיטה שהוא מין שבעה וקודמת בפסוק. וכ"פ בילקו"י (ברכות, עמ' תקכח), ברכת ה' (ח"ג פ"ט ס"ה) והיינו טעמא כיון שרוב הראשונים ס"ל שחביב עדיף, ע"ש. כתב בדרך החיים (דיני ברכות הנהיגן) שאם הפרי עץ שלם ופרי האדמה אינו שלם, יקדים לברך על השלם, אך בשעה"צ (סי' ריא סק"ה) מסתפק בזה דאפשר שתמיד החביב קודם כשאין ברכותיהן שוות וגם על מין שבעה ושלם, ע"ש].

אם פרי העץ חביב עליו עכשיו, אע"פ שתמיד חביב עליו הפרי האדמה, יקדים לברך 'העץ' דיש לצרף דעת הרמב"ם שחביב הוא מה שחביב עתה ודעת הרא"ש שעל איזה שירצה יברך ודעת הבה"ג שמקדים תמיד ברכת 'העץ' לברכת 'האדמה' (באו"ה סי' ריא ס"א ד"ה ויש אומרים).

· יש אומרים שזה שאמרנו שהתמרים קודמים לענבים, שזה (התמרים) שני ל"ארץ", וזה (הענבים, שהם "גפן") שלישי לארץ. דווקא ענבים אבל אם עשה מהם יין שקובע ברכה לעצמו, 'בורא פרי הגפן', כיון שמפרש בברכתו גפן, ברכה חשובה היא, וקודם לתמרים, שהוא דבש, והוא קודם אפילו לזית שהוא ראשון לארץ בתרא (טור סי' ריא, בשם רבינו פרץ. וכל"פ בא"ח ש"ר פ' מטות אות א, כה"ח שם ס"ק יז בסופו וס"ק כח).

ודעת מרן הש"ע אינה כן, שכל שאין ברכותיהם שוות איזה מהם שירצה מקדים. ולכן יין אינו קודם אף לשאר מיני פירות אפי' פירות האדמה משום שאין ברכותיהם שוות [מרן השמיט דעה זו משלחנו. ועי' בב"י מש"כ בזה. וכל"פ בחז"ע (ברכות, עמ' רעו) וילקו"י (ברכות, סי' ריא ס"ג) ובבאו' (שם אות ז)].

ואכן אם רוצה לצאת לכל הדעות יכול לברך על היין קודם זיתים והתמרים. וכל זה הוא כאשר הם שווים בחביבותם, אבל אם הזיתים או התמרים יותר חביבים מהיין, לכאורה לדעת מרן בס"א חביב עדיף, ואילו לדעת הרמ"א ודעימיה צריך תמיד להקדים היין וא"כ לדעת מרן הש"ע יצטרך להקדים החביב.

· אם היו לפניו שלושה מינים, ענבים, תפוחים וצנון, והצנון חביב יותר מהענבים והתפוחים חביבים יותר משניהם. בקובץ מבית לוי (חט"ו עמ' עה ס"ק ו) הביא שהגרע"א הסתפק בזה וספיקו הוא שלכאורה הצנון קודם לענבים כיון שאין ברכותיהם שוות, חביב קודם, אך אי אפשר לברך 'בפה"א' על הצנון כיון שהתפוחים חביבים יותר. ועל התפוחים אי אפשר לברך כיון שלגבי הענבים ברכותיהם שוות ואם כן מין שבעה קודם. וע"ש מש"כ בזה שיקדים לברך על הענבים. והגר"י קניבסקי זצ"ל (הו"ד בספר שיעורי שלמי תודה, ברכות עמ' כה) כתב לברך על הענבים בתחילה שברכת 'בורא פרי העץ' כולל גם את פרי העץ החביב ביותר ונמצא שבירך לה' על החביב ביותר, אף שאין מיוחד הברכה עליו, ורק לכתחילה יש להקדים לברך על המין שהדין להקדימו, אך כאן אינו יכול שהרי צריך לייחד את הברכה על מין שבעה, ע"ש. ולהאמור לעיל מעיקר הדין לא צריך לכל זה כי בשאין ברכותיהם שוות דעת מרן הש"ע שאיזה שירצה יקדים, ואכמ"ל.

אשרי הלי ט"ו בשבט ודיני קדימה בברכות האיש יט

· ודע היינו דווקא כשאוכלן באופן שברכתן הראויה עליהם, אבל אם סחטן למימיהן כמיץ רימונים ושיכר וכיוצ"ב, איבדו מעלת מין ז' ואין עליהם כלל דין קדימה [מ"א (סי' קפב סק"ב), וכו' בשעה"צ (סי' ריא סק"ט) בשם הפמ"ג (מש"ז שם ס"ק ב)].

· הא דחיטה ושעורה קודמים, דווקא כשעשה מהם תבשיל או פת, אבל כוסס חיטה שברכתו 'בפה"א' אינה קודמת לברכת 'בפה"ע' (ש"ע סי' ריא ס"ה).

ולכן בירה העשויה משעורים אינה קודמת לברכת 'בפה"א' או 'בפה"ע' (מ"א סי' קפב ס"ק ב, שעה"צ סי' ריא ס"ק טז).

· ברכת 'שהכל' קודמת לברכת הריח (מ"ב סי' ריא ס"ק לה. ומקורו מד' המ"א שם ס"ק יד). והטעם שברכת אכילה ושתיה, יש לה סמך מן התורה וברכת הריח אין לה סמך מן התורה. וגם מפני שברכת אכילה ושתיה היא מוכרחת יותר מברכת הריח (ברכת הבית ח"א שער יג סע' יט ובהע' כא).

· כל האמור שברכת אכילה ושתיה קודמת לברכת הריח, הוא דווקא ששניהם לפניו. אבל אורחים שבאים לבית בעל הבית ומביאים להם מיני בשמים תחילה, ואח"כ מביאים להם משקה או פירות, אינם צריכים להמתין, אלא יברכו תכף על הבשמים שלפניהם (בא"ח פ' ואתחנן ש"ר ס"ד).

· שתיה ואכילה ששניהם שווים במין ובברכות (לדוגמא שוקולד ושתיה) נחלקו בזה הפוסקים. מד' המ"ב (סי' ריא ס"ק טז ושם ס"ק לה) משמע שאין דיני קדימה. וכו"כ בפמ"ג (פתיחה להלכות ברכות ס"ק ח ובמש"ז סי' ריא ס"ק ו). ואילו הערוך השלחן (סי' ריא ס"ק יז) כתב שאכילה קודמת לשתיה, אף אם השתיה חביבה עליו. וכו"פ הגר"ש ואזנר (קובץ מבית לוי חט"ו עמ' עה ס"ק ט) כשברכותיהם שוות. ובכה"ח (שם ס"ק יא) כתב שאם הביאו לפניו יין שרף ומאכל שברכתו 'שהכל', אם היי"ש חביב עליו, יברך על היי"ש קודם (ועי' בספר ברכת הבית ח"א שער יג שערי בינה הערה ז

שתמה מדוע ברכת 'שהכל' על חלב לא קודמת לברכת 'שהכל' על שאר דברים, ע"ש).

· מרן הבית יוסף (סי' רנ, ובסוף סי' ריא) כתב בשם הרשב"א (והוא בחידושי הרשב"א ברכות מא. בד"ה ומסתברא) וז"ל, מסתברא שאם הביאו לפניו אתרוג וזית, וקדם ובירך על האתרוג 'בפה"ע', אע"פ שאינו רשאי, אם נתכוין לפטור את הזית בברכת האתרוג, א"צ לחזור ולברך על הזית, אבל אם לא נתכוין, לא. שאינו בדין שיפטור הפרי שאינו חשוב את הפרי החשוב, דרך גררא, אלא אם כן כיוון לפוטרו. וכן אם היה אוכל תפוחים, ובירך עליהם, ואח"כ הביאו לו אגוזים, אם אין התפוחים חביבים עליו כמו האגוזים, לא פטר את האגוזים בגרירת ברכת התפוחים, אא"כ נתכוין עליהם בתחילה, ע"ש. וכ"כ הרשב"ץ בפירושו לברכות (מב:) שהטעם שהיין שבתוך המזון אינו פוטר היין שלאחר המזון, שזה בא לשרות, וזה בא לשתות, ואינו בדין שהיין שבא לשרות שהוא גרוע יפטור היין שבא לשתות שהוא משובח ממנו. עכ"ל. וכ"כ המאירי (שם עם' קנד ד"ה לא בא להם יין) שהיין שבתוך המזון אינו פוטר היין שלאחר המזון, שזה בא לשרות, וזה בא לשתות, ובודאי שהבא לשתות הוא חשוב יותר, ואין החשוב נפטר בברכת הגרוע, עכ"ל. וכן מוכח מדברי התוספות (ברכות מב: ד"ה ורב ששת), ע"ש. וכ"כ בהגהות רבינו פרץ לסמ"ק (סי' קנא אות י). וכדברי הרשב"א הנ"ל כן פסק הרמ"א (סוסי' ריא). ואע"פ שמרן השמיטו בש"ע, כבר כתב הגאון מהר"ר גבריאל איספראנסה בתשובה כת"י, הביאה מרן החיד"א בברכי יוסף (סי' שב סק"ד ד"ה איברא) שאין הכרע ממה שהשמיט מרן הדין הזה מהש"ע, שכמה דינים מוסכמים אשכחן שאין הרב כותבם בש"ע וסומך על מש"כ בבית יוסף. וכ"כ בשו"ת בית דינו של שלמה (חיר"ד סי' יב, דף פ רע"ד) שמכיון שבבית יוסף הביא דברי הריב"ש, ולא הביא שום חולק עליו, הלכה היא. אע"פ שלא הביאו בש"ע, שהרבה דינים מחודשים מביא בב"י, ואינו מביאם בש"ע, ע"ש. וכ"כ הגאון מהר"י אבולעפיא בשו"ת פני יצחק (ח"ב דף נח ע"ב) שהאמת יורה דרכו דמה שהשמיט מרן מהש"ע מש"כ בבית יוסף, לאו חזרה הוי, שמאחר שכבר גילה דעתו בבית יוסף דהכי ס"ל, הוא פסק הלכה גמור, וכבר קיבלנו הוראות מרן גם במש"כ בבית יוסף. וכ"כ

בשול"ת אהלי יעקב למהריק"ש (בתשובת מהר"ש נרבוני, סי' קיג) שאין ספק שמרן הבית יוסף שהביא דברי מהר"י אסקנדר, ולא פליג עליה, ש"מ דהכי ס"ל לדינא, ע"ש. וכ"כ הרה"ג רבי רחמים חויתה הכהן בשול"ת שמחת כהן (ח"ו דף קמ ע"ב) שהדבר ידוע שמרן חיבר את הבית יוסף להלכה ולמעשה, ולא כמאסף בעלמא, ובתשו' מרן לאה"ע, הביא השואל, שלא נודע לו דעתו שבבית יוסף, וכתב לו, שכיון שהביא סברא זו בלא חולק, בודאי שדעתו כן. ושכן כתב בספר הליכות יעקב בשם הרב בני חיי. וכ"כ בשול"ת בית יהודה עייאש (ח"ב).

והרב כה"ח (סי' רו ס"ק לט) כתב, דמרן לא ס"ל כד' הרשב"א, מדלא כתב כן בש"ע, וה"ט משום דהא דמקדימים החשוב או מין שבעה אינו אלא לכתחילה, אבל לא לגרום ברכה משום זה. ע"ש (וכ"כ עוד בסי' ריא אות כד). ואמנם בשול"ת שער אשר קובו (חאר"ח סי' ד) כתב שדינו של הרשב"א מוסכם לכו"ע. וכן הסכים עימו בשול"ת רב פעלים (ח"ב חאר"ח סוף סי' לב ד"ה ואחר). וכ"פ הגר"ח דין זה להדיא בבא"ח (פרשת בלק ש"ר אות ט). וכ"כ הגאון מהר"ם בן חביב בשול"ת קול גדול (סי' ח) ככל דברי הרשב"א. וכ"כ בשול"ת פעולת צדיק (ח"ב סי' רעט) ולפי דברי הרשב"א כתב הגר"ז בסדר ברכת הנהנין (פ"ט ס"ז) שה"ה אם היה לפניו מעשה קדירה של חמשת מיני דגן וגם פת הבאה בכיסנין שברכתו ג"כ 'בורא מיני מזונות' אלא שקביעות סעודה מועלת לו לברך 'המוציא' ובירך על מעשה קדירה, לא פטר את פת הבאה בכיסנין, אלא א"כ נתכוין בפירוש לפוטרה בברכה זו לפי שאינו בדין וכו', ע"ש. ועי' בשול"ת אול"צ ח"ב פ"ד הט"ז בהע', ודו"ק. ונראה שה"ה בכל זה לב' דברים שהם שונים במהותם כגון בשר וסוכריה. אבל במיני שתיה שברכתם 'שהכל' רק טעמם אחר, נראה דלא חשיב שונים במהותם, ובלא"ה דין זה לא מצוי וכדכתבנו לקמן]. וכ"פ בחזו"ע (ברכות, עמ' קפ וכל מה שכתבנו לעיל שקיבלנו הוראות מרן בב"י וכו', הם מדבריו שם). וכ"כ בשול"ת אול"צ (ח"ב פ"ד תשובה טז ובבאו'). וכ"פ בברכת ה' (ח"ג פ"ט ס"ב). ושם הוסיף שהש"ע השמיט דין זה משום שכמעט אינו מצוי, כי לא יצוייר דין זה שאינו פוטר אא"כ הפרי שבירך עליו תחילה אינו ממין שבעה, וגם אינו חביב עליו לא ברוב פעמים ולא באותה שעה, הלא"ה הרי הוא נפטר אף שלא בכוונה, כיון דחיישינן לסברת האומרים שחביב קודם ולסברת האומרים שהחביב נחשב מה שחביב עתה בעינינו וכדכתב המ"ב (שם בס"ק לג), ע"ש. וראיתי באיזה מקומן שכתבו שבעל אורח אצל אשתו,

ולפ"ז לא שייך דין זה שנמצא בביתו כדכתב בחזו"ע (עמ' קפא בבאו' ד"ה ומיהו) דאורח הנכנס לביתו של בעל בית והגישו לו סתם פרי ובירך עליו ברכתו ואכל, ואח"כ הביאו לו פרי חשוב ביותר, שברכתו כמין הראשון, כיון שהאורח אתכא דבעל הבית סמוך כמש"כ מרן בש"ע (סי' קעט) דהקרואים בבית בעה"ב לאכול מיני פירות, ומביאים להם פירות בזה אחר זה, אינם צריכים לברך אלא על פרי הראשון, ע"ש.

אף כאן אין צריך האורח לברך על הפרי החשוב שהובא לפניו, דהוי כאילו אמר בפירוש לפוטרו, ולא חשיב אגב גררא. כ"כ הגאון מהר"ר יוסף הלוי בתשובתו שהובאה בשו"ת גינת ורדים (כלל א סי' ז) וז"ל, ועוד אני אומר דעד כאן לא קאמר הרשב"א שיכוין בפירוש לפטור את הפרי החשוב, אלא כשאוכל בביתו, אבל אורח הנמצא אצל בעל הבית, כיון דאדעתא דבעל הבית סמוך הרי הוא כאילו כיוון בפירוש, ע"כ. וכן הובא בחי' רעק"א (סי' ריא סק"ב). וכ"כ המ"ב בבאור הלכה (סי' ריא ס"ה ד"ה ובלבד שיהיה דעתו), ע"ש. וכ"כ בא"ח (פ' בלק ש"ר אות ט) וכה"ח (סי' ריא ס"ק כה).

· גם בברכה אחרונה יש דיני קדימה. ברכת 'מעין שלוש' קודמת לברכת 'בורא נפשות', כיוון שהיא ברכה יותר חשובה ועוד משום שיש אומרים שהיא מן התורה (יעויין שעה"צ סי' רח ס"ק סד, ובאור הלכה סי' רב סעיף יא ד"ה ברכה, יביע אומר ח"ה חא"ח סי' יז אות ז ושו"ת אול"צ ח"ב פ"ד סכ"ד ופמ"ו סמ"ט. ועי' בחזו"ע ברכות עמ' שב - שה).

ואמנם מרן הגר"ע יוסף זצ"ל כתב בספרו הליכות עולם (ח"ב עמ' קח. וכו' בשו"ת יביע אומר ח"ה חא"ח סי' יז. ועי' בחזו"ע ברכות עמ' שב - שו) דמי שאכל מיני מזונות או פירות משבעת המינים או שתה יין, ואכל גם ירקות, יקדים לברך ברכת 'בורא נפשות', ואחר כך יברך 'מעין שלוש' (על המחיה, 'על העץ, 'על הגפן') כי אם יברך תחילה מעין שלוש, יש לחוש שמכיוון שאמר "ועל תנובת השדה", פטר בברכה זו גם את הירקות.

ואם אכל פירות העץ שאינם משבעת המינים עם פירות שבעת המינים, יברך ברכת "על העץ ועל פרי העץ", ויכוין לפטור גם הפירות שאינם משבעת המינים (שם).

אכן אם אוכלים מיני מזונות ובשר וביצים או שותים רביעית מים או משקה כגון קולה ומיץ תפוזים, לכל הדעות יש להקדים לברך על המחיה'. כי בשר וביצים אינם בכלל 'תנובת השדה'. ולכן אם אוכלים 'מיני מזונות', בשר וסלט ירקות או שותים רביעית מים או משקה מסויים, לכל הדעות יש להקדים לברך על המחיה' ואחר כך 'בורא נפשות'.

בענין ברכה על תמרים באמצע הסעודה

שמעתי מחכ"א (זצ"ל) שפירסם ברבים שאין לברך על תמרים באמצע הסעודה. וטעמו דמרן זצוק"ל כתב בספרו חזו"ע (ימים נוראים, עמ' צו בבאר) שאף שבספר החינוך (מצוה תל) כתב שהתמרים יש להם דין מזון וכמו שאמרו בברכות (יב.) וברכת המזון פוטרם, הלכך האוכל תמרים בתוך הסעודה, נפטרים בברכת הפת לפניו ולאחריו. וחשש לדבריו בספר טהרת המים משום סב"ל. וכן העלה הגר"ש מנשה בשו"ת שם משמעון להלכה ולא למעשה. ואמנם מר דודו הגאון רבי מאיר מנשה כתב שסברת החינוך יחידאה היא, נגד כל הפוסקים קמאי ובתראי דס"ל שיש לברך על התמרים באמצע הסעודה ושכן המנהג, ומנהג ישראל תורה הוא. וכן מבואר בתוס' ברכות (מא: סוף ד"ה הלכתא), רא"ש, מרדכי והרשב"א (ברכות שם) שתמרים טעונים ברכה לפניהם. וכ"כ עוד ראשונים. וכ"ד הגאון הרב בא"ח (פ' נצבים ש"ר אות ד), הביאם בחזו"ע (שם ופסק דהכי הלכתא, ע"ש). ואותו חכם הביא ראיה מתוס' פסחים (קטו. ד"ה) והדר אכיל שכתבו וז"ל, בירך על הפת פטר את הפרפרת (כדאיתא בברכות מב.) פרפרת היינו דברים הממשיכים האכילה כגון דגים קטנים 'ותמרים' וירקות, ע"כ. ואמר בשיעורו דהנה דעת התוס' שאין לברך על תמרים באמצע הסעודה, והחינוך כבר לא יחידאה, ולכן יש לברך על הצימוקים ולא על התמרים, דסב"ל. ובמחכ"ת יש להשיב ע"ד דלא שת ליבו לסיפא של ד' התוס' שכתבו וז"ל, והיו רגילים לאוכלם בתוך הסעודה בין מאכל למאכל ולכן פטר את הפרפרת לפי שבא לצורך שע"י כך אוכל יותר וכו', ושלא מחמת

הסעודה כגון תאנים וענבים שאינם באים להמשיך המאכל ולא ללפת אלא לתענוג, צריכים ברכה לפניהם. ע"כ. אתה הראת לדעת שסברת התוס' שתמרים היו כחלק מין הסעודה דומיא דדגים קטנים וירקות, והיו באים להמשיך האכילה, ודמי לדברים הבאים ללפת את הפת שאינם טעונים ברכה לפניהם. ושפתם ברור מללו שהוא החילוק בין תמרים, לתאנים וענבים שאינם באים להמשיך המאכל וזה פשוט וברור. ולדברינו אתי שפיר שלא יהיו סותרים התוס' אהדדי בין ברכות ופסחים, ואפושי מח' לא מפשינן. שו"ר בפסקי התוס' (פרק ערבי פסחים, אות שיג) שכתבו וז"ל, דברים הבאים תוך הסעודה מחמת הסעודה אינם צריכים ברכה לא לפניהם ולא לאחריהם. שלא מחמת הסעודה כגון 'תאנים ורימונים' צריך ברכה לפניהם ולא לאחריהם, אחר הסעודה צריך אף לאחריהם. ע"כ. ולא כללו תמרים בהדי תאנים ורימונים, ונראה דהוא כדברינו ממש. ואילו כיום וכנראה גם בזמן הראשונים (שהובאו בחז"ע שם) תמרים לא היו באים לגרור תאוות המאכל, ודמי לשאר פירות שמברכים עליהם בתוך הסעודה. ולכן כתבו הני ראשונים לברך על תמרים באמצע הסעודה. וגם בספר החינוך אתי מצד מיזן זייני, ולא מטעמא דהתוס' בפסחים. ופשוט דהתוס' בפסחים יודו דהיכא דלא באים התמרים ללפת את הפת, אה"נ שמברכים עליהם, והם מיירי רק באופן שבאים ללפת את הפת, וכאמור, ודו"ק. ומודים דרבנן היינו שבחייהו. ובאמת בתוס' ברכות (מא: ד"ה אייתו לקמייהו תמרי ורימוני) כתבו וז"ל, ולא ללפת בהן את הפת דא"כ הוה להו פת עיקר והן טפילה ותנן מברך על העיקר ופוטר את הטפילה, עכ"ל. ומזה שתלו טעמם באם מלפתים את התמרים עם הפת, משמע שבזמן התוס' כן היה הדרך ללפת את הפת עם תמרים ותואם להבנת דברינו בד' התוס' בפסחים. וששתי. ועוד שהוא מנהג כמובא בחז"ע שם, ובמקום מנהג לא אמרינן סב"ל, כידוע, וכמו שלימדנו מרן זצוק"ל בספריו הרבים. ודברי מרן זצוק"ל ברורים למעיין, אין בהם נפתלי ועיקש. ונראה דלכן לא הביא ד' התוס', דכל רז לא אניס ליה, דמחמת פשיטותם כדלעיל, כנראה לא ראה לנכון לציין לדבריהם. וה' יצילנו משגיאות ומתורתו יראנו נפלאות, אמן. הלכך

למעשה, יש לברך על התמרים באמצע הסעודה וכפסק מן רבינו עובדיה יוסף זצוק"ל.

· שאלה: מה מברכים על פירות יבשים הנמכרים כיום בשוק?

תשובה: השאלה נובעת מכך שפירות יבשים שמשווקים כיום מערבים בתוכם חומרי טעם וריח וחומר משמר ושמה חומרים אלו הורסים את טעמו המקורי של הפרי עצמו. והנה לגבי 'דובדבן מסוכר' הורה הגר"ש אלישיב (אשרי האיש ח"א פל"ו ס"ק יא) שברכתו 'בורא פרי העץ', ע"ש. הרי שאף שיש כמות של סוכר בדובדבן, כידוע לכל טועם, כנראה סברתו היא שסוף סוף טעם הדובדבן מורגש ולכן מברך עליו כברכתו. וראה להגרש"ז אויערבך (הליכות שלמה, פסח, פ"ט ארחות הלכה הע' 84) שפירות שמייבשים אותם עד שמאבדים טעמם לגמרי הרי הם כעץ בעלמא ואף שאחר כך שבים ומרככים אותם ומחזירים להם טעם על ידי חומרים כימיים, מ"מ כיון שאיבדו את טעמם והטעם שיש בהם עכשיו הוא רק על ידי פעילות כימית חיצונית, אינם שבים לברכתם הראשונה ומברכים עליהם 'שהכל', ע"ש. והנה אנו רואים במציאות שפירות אלו אף שעברו תהליך יבוש ומוסיפים להם כמה חומרי טעם וריח וחומר משמר, אבל עיקר טעמם נשאר עליהם וטעמם מעורב יחד עם חומרי הטעם והריח, לכן לכל הדעות ישארו בברכתם, אם עץ, 'בורא פרי העץ'. אם אדמה, 'בורא פרי האדמה'. וכל"כ בספר שערי הברכה (עמ' תקפ הע' יג), ובספר וזאת הברכה (לוח הברכות, הע' פט). ויש לזה עוד ראיות, ודי בזה. לכן על פירות יבשים מברכים כברכתם. אם אדמה, 'בורא פרי האדמה'. אם עץ, 'בורא פרי העץ'.

ודע שאין מברכים 'שהחיינו' על פירות יבשים כיון שאין ניכר בפירות בין ישן לחדש [בא"ח (פ' ראה ש"ר אות י), חז"ע (ברכות, עמ' תלז), ברכת הבית (ח"א שער כד סכ"ב), שו"ת רבבות אפרים (ח"ז סי' ס), ועוד].

· שאלה: האם מברכים על ריבת אתרוגים ברכת 'שהחיינו'?

תשובה: יש נוהגים לעשות ריבה מן האתרוגים שניטלו למצות ארבעת המינים ולאוכלה בט"ו בשבט. ועל מרקחת אתרוגים,

דהיינו פרי האתרוג שהיא הקליפה הלבנה והעבה שנתבשלה עם הסוכר, נהגו לברך 'בורא פרי העץ' (הליכות עולם ח"ב עמ' צו, חזו"ע ברכות, עמ' קכח). ולגבי ברכת 'שהחיינו' על ריבה זו. בשו"ת הלק"ט (ח"א סי' רלג) כתב שאין לברך 'שהחיינו' על אתרוג משום שהוא דר באילנו משנה לשנה ואין היכר בין חדש לישן, ע"ש. ובשו"ת הרי בשמים (הורוויץ, סי' יב) כתב שהואיל וברך כבר ברכת 'שהחיינו' ביום טוב של סוכות בעת נטילת האתרוג עם הלולב ומעיקר הדין תיקנו ברכת 'שהחיינו' על הראיה ועכשיו נהגו באכילה, בזה נפטר מברכת 'שהחיינו' על אכילת האתרוג, כשם שמי שבירך ברכת 'שהחיינו' בשעה שראה פרי חדש ששוב אינו חוזר ומברך בשעת אכילתו (ראה שו"ת הרשב"א ח"א סי' רנא). וכ"כ עוד כמה אחרונים. ועי' בחזו"ע (ברכות, עמ' קלא בבאו') שפסק דספק ברכות להקל ואינו מברך 'שהחיינו' על ריבת אתרוגים. וטוב שיכוין בפירוש בברכת 'שהחיינו' בעת מצות נטילת הלולב לפטור אכילת האתרוג מברכת 'שהחיינו'. ומ"מ נראה שאם היה לו אתרוג שהוא פסול למצוה, ועשה ממנו מרקחת אתרוגים, לפני חג הסוכות, יברך עליו 'בורא פרי העץ' ו'שהחיינו', ע"ש (ומענין מדוע לא חש מרן זצוק"ל לסב"ל לפי מה שנביא לקמן שבכל אופן אין לברך 'שהחיינו' על אתרוג).

והנה דנו הפוסקים באשה שאינה מברכת 'שהחיינו' בנטילת לולב, אם כן תצטרך לברך על ריבת האתרוגים ברכת 'שהחיינו'. והנה לכאורה הוא הנפקא מינא בין הטעמים שכתבנו לעיל, דלטעם שאתרוג דר באילנו משנה לשנה, אם כן גם האשה לא תוכל לברך ברכת 'שהחיינו'. וכן לפי מה שכתב בשו"ת כתב סופר (אור"ח סי' כג) שלא לברך על אתרוג 'שהחיינו' שמלבד שאין בו חידוש, גם צריך תיקון ובלא זה הוא לא פרי, ע"ש. אם כן גם לטעם זה נשים לא יכולות לברך 'שהחיינו'. ולטעם שכבר בירכו 'שהחיינו' בנטילת לולב, אם כן נשים שלא בירכו, תוכלנה לברך שהרי לא בירכו 'שהחיינו' מתחילה (וראה בחזו"ע סוכות, עמ' תמט). וע"ע בשו"ת יורו משפטיך (חאר"ח סי' ה אות ג).

ולכן להלכה, אין לברך על ריבת אתרוגים ברכת 'שהחיינו'. וטוב שיכוין בפירוש בברכת 'שהחיינו' בעת מצות נטילת לולב לפטור

אכילת האתרוג מברכת 'שהחיינו' [ולגבי נשים או מי שלא בירך 'שהחיינו' בסוכות מאיזה שהיא סיבה, כגון שהיה לו אתרוג פסול, יברכו ברכת 'שהחיינו' בעת שאוכלים את ריבת האתרוגים. ואם יש פרי לפנייהם שצריך לברך עליו ברכת 'שהחיינו', טוב שיברכו עליו ויכוונו לפטור את ריבת האתרוגים].

· שאלה: האם צריך לכסות את הזיתים שעל השלחן בזמן הקידוש והאם צריך לעשות כן גם כשעושים קידוש ביום שבת ומביאים מיני מזונות?

תשובה: בספר בא"ח (פ' מטות ש"ר אות א) כתב שאע"פ דהתמרים קודמים לענבים, דהתמרים שני לארץ בתרא, והגפן שלישי לארץ קמא, מ"מ היין קודם לתמרים הואיל והיין חשוב הוא שקובע ברכה לעצמו בברכת 'בורא פרי הגפן', וגם הוא סועד ומשמת, ע"כ. והנה אין כן דעת מרן רבינו הגר"ע יוסף זצוק"ל אלא איזה מהם שירצה יקדים כדין אין ברכותיהם שוות. ועי' בזה בחז"ע (ברכות, עמ' רעו. וע"ע שם בעמ' ערה) ובחוברת קול תורה (תמוז תשס"ג עמ' נד) מש"כ בזה להשיב על ד' הרב ברכת ה' (ח"ג פ"ט עמ' רכט) ובמש"כ שם בשם מרן הגר"ע יוסף זצוק"ל. וע"ע בילקו"י (ח"ה עמ' תקכד). ויש בזה אריכות בדעת מרן בב"י, ואכמ"ל. וכתבנו ע"ז לעיל. אולם ביש אומרים כתב מרן שיש לברך על החביב. ואף שסתם ויש, הלכה כסתם לגמרי, כמו שכתב מרן זצוק"ל בכמה מספריו, מה הדין באדם הרוצה להחמיר על עצמו ולחוש ליש אומרים הנ"ל, ולברך על החביב והזית חביב עליו יותר מהיין, האם צריך להחמיר ולכסות את הזיתים. וזה תשובתי בעז"ה בנידון זה.

איתא בש"ע (סי' רעא ס"ט) צריך שתהיה מפה על השלחן תחת הפת, ומפה אחרת פרוסה על גביו, ע"כ. ובטור (שם) כתב בזה שני טעמים. האחד ע"פ הירושלמי שלא יראה הפת בושטו, שאין מקדשין עליו אלא על היין והוא יש לו דין קדימה בשאר מקומות. והשני, הוא זכר למן שהיה מונח בקופסא טל למעלה וטל למטה. והובא בט"ז (שם ס"ק יב) ובמ"ב (שם ס"ק מא) ובשאר אחרונים.

ואיכא נפק"מ היכא שמקדש על הפת, ע"ש. הרי שהטעם שצריך לכסות הלחם, משום דבשאר מקומות הוא קודם, והכא שתיקנו רבותינו לקדש על היין, צריך לכסותו שלא יראה בושתו. וא"כ לכאורה ה"ה בזיתים שקודמים בשאר מקומות אף ליין (באופן שחושש ל"א) נצטרך לכסותם לפי שיטת הסוברים שהזיתים קודמים ליין.

וראיתי בקיצור ש"ע (להגר"ש גנצפריד, סי' נה ס"ה) שכתב שבשבת וי"ט כשמקדש על היין צריך לכסות הפת, וכן בשחרית שמקדש ואוכל אח"כ 'מיני מזונות' (שגם הם קודמים לברכת היין) צריך לכסותן בשעת הקידוש. וכ"כ בשו"ת לבוש מרדכי (מהדו"ק, ח"א סי' מו). והיינו דכיון שרוצה לאכול ולשתות משניהם, שפיר שייך דין קדימה בו וכמש"כ בש"ע (סי' רצט ס"ט) שאם רוצה לסעוד תיכף להבדלה צריך להיזהר שלא יביא לחם לשלחן קודם הבדלה. ואם הביא, פורס עליו מפה ומכסנו לפי שהוא מוקדם בפסוק, וצריך להקדימו אם לא יכסנו, ולפי דבריהם הנ"ל יהיה צריך לכסות הזיתים בשעת הקידוש.

וראיתי בשו"ת אז נדברו (ח"ב סי' ח) שכתב להוכיח מד' הט"ז שבמיני מזונות אין צריך לכסות. והנה הט"ז (סי' רצט ס"ק ח) כתב וז"ל, ק"ל כיוון דאין רשאי לאכול קודם הבדלה הו"ל כאילו אינו לפניו, ומאי בושת לפת יש כאן. בשלמא גבי קידוש אמרינן לעיל שיש לכסות הפת שלא יראה בושתו כיון דאפשר לקדש על הפת, משא"כ כאן דאין מבדילין על הפת, א"כ אין שייך בושת. וי"ל דזהו גופא הוי בושת דמראה שאין מעלה לפת כמו היין, והוא מוקדם, עכ"ל הט"ז. וא"כ במיני מזונות שאין מקדשין עליהם, א"כ לא שייך בזה בושת. וגם מש"כ הטעם בהבדלה זה שייך רק בפת שלכל הפחות אפשר לקדש עליו. ואפשר דמשו"ה סתמו האחרונים ולא הזכירו שיש לכסות המזונות, ע"כ. וע"ש מש"כ עוד בזה. ונמצא דלפי שיטתו אין צריך לכסות הזיתים משום שאי אפשר לקדש עליהם.

מיהו הוקשה לי בד' האז נדברו שהוכיח מד' הט"ז בשאלה, ואמנם לפי מסקנתו של הט"ז מתבאר להיפך, דמכיוון שבעלמא הפת

חשובה במקום אחר, חשיב בושת גם בכה"ג וצריך לכסותו. וכן ראיתי בשו"ת לבושי מרדכי (שם) שהוכיח מד' הט"ז גופיה דמכיון דבעלמא המזונות חשובים ומוקדמים בפסוק, צריך לכסותם. וכן מתבאר מד' המ"א (שם ס"ק יב) ומד' המ"ב (שם ס"ק לא). אולם נראה שהרגיש בזה באז נדברו וכתב דהטעם בהבדלה זה רק בפת שלכה"פ אפשר לקדש עליו. אמנם אכתי ק"ל דהרי סו"ס הבדלה אי אפשר לעשות בפת וכמש"כ הט"ז, ואפ"ה כתב מרן שצריך לכסותו, הרי שטעם הכיסוי מכיוון שבעלמא הם חשובים יותר צריך לכסותם, ומאי אכפת לן דקידוש אפשר לעשות ע"י הפת הרי סו"ס הכא מיירי בהבדלה, וי"ל.

עכ"פ נמצא דדין זה תלוי במחלוקת הרב אז נדברו, לקש"ע ושו"ת לבושי מרדכי, דלאז נדברו אין צריך לכסות הזיתים, ולקש"ע ושו"ת לבושי מרדכי צריך לכסותם. וע"ע בשו"ת באר משה (ח"ו סי' סג) שכתב שצריך לכסות גם במיני מזונות בשבת שחרית בקידוש. וע"ע בשש"כ (פמ"ז סכ"ה ובהע' קכג והע' קכה) במש"כ להעמיד ד' הא"א. והוסיף שם בשם הגרש"ז אויערבאך זצוק"ל דמי שאינו חושב לשתות מהיין, אינו חייב לכסות המזונות (כגון שחושב לצאת י"ח מאדם אחר). וע"ע בספר לקראת שבת (ח"א עמ' שו - שז בהע').

ויש מי שהעירני שדין זה יהיה דווקא ביום שבת, דאילו בליל שבת הרי ממילא לא מברכים על הזיתים בתוך הסעודה ואם כן אין לזיתים דין קדימה, ואינו דומה ליין שכן צריך ברכה אפי' באמצע סעודה. אולם נראה לי דמלבד שיש בזה מחלוקת בראשונים אם צריך לברך על הזיתים בתוך הסעודה, אע"פ שהמנהג שלא לברך (עי' ילקו"י ח"ג עמ' קצו - קצח בבאו' שם). עוד י"ל דמכיון שבעלמא זיתים קודמים ליין, יצטרך לכסותם וכעין מש"כ הט"ז שהבאנו לעיל, ועדיין תליא במחלוקת בהבנת הט"ז. ועוד דבזיתים אפשר לברך לפני הסעודה, אמנם זה תלוי במש"כ לעיל בשם הרב אז נדברו, וצ"ע. ועתה הראוני שמרן מופה"ד הגר"ע יוסף זצוק"ל כתב בספרו חזו"ע (שבת ח"ב עמ' יד בבאו' ד"ה ונראה) שגם אם יש על השלחן עוגות, יש לכסותם בשעת הקידוש דהדין כן הוא גם בפת

ל אשרי הלי ט"ו בשבט ודיני קדימה בברכות האיש

הבאה בכיסנין שהוא מוקדם בפסוק, ע"ש. וכל זה כתבנו לפלפול בעלמא דבלאו הכי כתבנו לעיל דאין דיני קדימה באין ברכותיהם שוות ואם כן אין צריך לכסות את הזיתים, ואף אם ירצה לחוש לד' הפוסקים שחביב קודם לא יצטרך לכסות את הזיתים דאיכא ס"ס.

ברכות שמים מעל

להצלחת הנדיב היקר
ה"ה משה בן מזל הי"ו
רעייתו, וכל בני משפחתו
יזכו לשפע פרנסה ונחת רוח מכל יוצאי
חלציהם מתוך נחת ושמחה, בריאות איתנה
ואורך ימים, אכי"ר.

ברכות שמים מעל

להצלחת הנדיב היקר

ה"ה ש. י הי"ן

רעייתו, וכל בני משפחתו

יזכו לשפע פרנסה ונחת רוח מכל יוצאי
חלציהם מתוך נחת ושמחה, בריאות איתנה
ואורך ימים, אכ"ר.

